УДК 811.11'42

Дунаєвська О. В.,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИТУАЛУ ХРЕЩЕННЯ ДИТИНИ З ПОЗИЦІЙ ФРЕЙМОВОЇ СЕМАНТИКИ (на матеріалі англомовних релігійних текстів)

У статті йдеться про специфіку вивчення релігійного ритуалу Хрещення дитини в рамках когнітивної та фреймової семантики. Стаття містить опис основних теоретичних положень когнітивно-семантичного напрямку. Опис релігійного ритуалу Хрещення дитини здійснюється на основі світського та релігійного сценаріїв. Структурно, обидва сценарії описані за допомогою фреймового наповнення релігійного ритуалу Хрещення дитини із залученням акціонального фрейму як базового з різними типами схем.

***Ключові слова**: Хрещення дитини, ритуал, когнітивна семантика, фреймова семантика, фрейм, сценарій.*

В статье идет речь о специфике изучения религиозного ритуала Крещение ребенка в рамках когнитивной и фреймовой семантики. В работе помещено описание основых теоретических положений когнитивно-семантического направления когнитивной лингвистики. Описание религиозного ритуала Крещение ребенка осуществляется в рамках светского и религиозного сценариев. Структурно, оба сценария описаны с помощью фреймового наполнения религиозного ритуала Крещение ребенка с использованием акционального фрейма как базового с разными комбинациями схем.

***Ключевые слова**: Крещение ребёнка, ритуал, когнитивная семантика, фреймовая семантика, фрейм, сценарий.*

The article highlights the specific aspects of religious ritual of "Infant Baptism" analysis. The research is made in terms of Cognitive and Frame Semantics, and presupposes the brief outline of main theoretical issues of the scientific field mentioned. The primary attention is paid to the problem of frame representation of "Infant Baptism" ritual. Furthermore, the research is marked by the revealing of different frame schemas usage.

***Key words**: Infant Baptism, ritual, cognitive semantics, frame semantics, frame, scenario.*

Постановка наукової проблеми та її значення. У XXI столітті, коли продовжується панування антропоцентричної парадигми в науці, продовжується і розвиток когнітивної лінгвістики, метою якої є вивчення вербалізованих знань і пояснення способу зв'язку мови та мислення (концептуальними структурами, категоріями, когнітивними операціями) [4, с. 254]. Когнітивні дослідження в області когнітивної лінгвістики ведуться у кількох напрямках, серед них і когнітивна семантика, котра займається вивченням значень мовних одиниць [3, с. 358].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Зважаючи на той факт, що об'єктом лінгвістики є система мови та її використання в мовленні, необхідним є отримання інформації про організацію її понятійної системи. Займаючись вирішенням цього питання, когнітивна лінгвістика, яка, на думку С. А. Жаботинської, є по суті продовженням когнітивної семантики, стає одним з найбільш пріоритетних напрямків серед інших когнітивних наук [3, с. 357]. Дане питання передбачає здійснення дослідження семантичного простору мови [8, с. 24-27].

Аналізуючи наявні праці даної тематики, ми помітили вкрай малий відсоток робіт, пов'язаних з релігійною сферою, релігійним ритуалом, а тим більше Хрещенням. Наявні дослідження представлені роботами О. Г. Ласскої (Тамбов 2006) та П. Мартіна (Нотінгем 1999). Зокрема О. Г. Ласскаю був проаналізований вербальний аспект католицького релігійного ритуалу. Роботу було виконано в руслі порівняльного аналізу ритуалу Хрещення на базі французької та російської мов. Стосовно П. Мартіна, то його дослідження було спрямоване на аналіз та конструювання значення текстів Хрещення в письмовій англійській мові. Зважаючи на це, ми можемо зробити висновок про недостатню кількість робіт щодо розгляду лінгвокогнітивного аспекту ритуалу Хрещення дитини, одним із етапів якого є вивчення наповнення цього ритуалу в термінах когнітивної семантики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Займаючись дослідженням лінгвокультурних особливостей релігійного ритуалу Хрещення дитини ми помітили певну внутрішню динаміку, притаманну вище згаданому ритуалу [2, с. 58]. Виявлена особливість, при розгляді досліджуваного ритуалу в термінах когнітивної семантики, дає нам змогу помістити його в рамки динамічної моделі, такої як сценарій або скрипт. Отже, **об'єктом** нашого дослідження є релігійний ритуал Хрещення дитини та простір його реалізації, **предметом** – особливості його структурного наповнення з точки зору когнітивної та фреймової семантики. Якості релігійного ритуалу Хрещення дитини найбільш вдало розкриває сценарій. Тому, **метою** нашого дослідження є окреслення його структурної організації. Досягнення сформульованої мети забезпечується вирішенням таких **завдань** як: 1) опис явища сценарію в термінах когнітивної семантики; 2) обгрунтування особливостей сценарію в рамках релігійного ритуалу Хрещення дитини; 3) пояснення структурної організації та наповнення виокремленого сценарію.

Першочергово, слід зауважити, що сценарій як основна форма організації релігійного ритуалу Хрещення дитини, був обраний невипадково. Про це свідчать притаманні йому характеристики, зокрема: 1) почергова зміна подій; 2) досить класична структура (початкова стадія, послідовність дій і кінцева стадія); 3) присутність виконавців ролей; 4) взаємопов'язані дії [4, с. 254-256]. Доцільним у даному випадку є розкриття кожного з вище зазначених елементів:

Почергова зміна подій. Частини релігійного ритуалу Хрещення дитини строго упорядковані церковними канонами (наприклад Благословляння кандидатів знаком хреста/ Signing with the Cross ні при яких умовах не може стояти на початку ритуалу, йому завжди передує Представлення кандидатів / Presentation of the

© Дунаєвська О. В., 2013

Candidates). Щодо світських елементів, то тут також прослідковується певний порядок дій (наприклад, ні гості, ні хрещені батьки не можуть вибирати подарунок на Хрещення після самого святкування).

Класична структура. Релігійний ритуал Хрещення дитини чітко структурований, хоча має основні та периферійні елементи, але кожен з них має своє місце в системі цього ритуалу. Дана структура є досить чіткою, фіксованою та не підлягає реорганізації. Початкова стадія “Підготовка / Preparation”: кількість складових може розширюватись та скорочуватись; послідовність дій “Літургія Слова, Літургія Хрещення, Літургія Євхаристії”, де дозволяється вибірково упускати, наприклад Літургію Євхаристії, але якщо вона присутня, то обов’язково слідує за Літургією Хрещення. Це пов’язано також з діями священника, оскільки спочатку він хрестить, а потім новоохрещений отримує причастя (нехрещена людина не має права приймати причастя). Ці дві дії лежать в основі двох вище згаданих частин релігійного ритуалу Хрещення дитини [12, с. 61-100].

Присутність виконавців ролей. Для обґрунтування даного твердження необхідним є залучення даних досліджень релігійного дискурсу, проведених К. В. Бобиревою, а саме інформації щодо учасників релігійного ритуалу, як сфери здійснення релігійного дискурсу. Спираючись на твердження, що фіксованими учасниками релігійного дискурсу є Бог (як вища нематеріальна прихована сутність, та первинний автор повідомлення,) пророк або медіум (той, хто по волі Божій доносить Його думки, судження, вторинний автор повідомлення), жрець або священик (особа, здійснююча богослужіння, від імені первинного автора повідомлення), прихожанин, віруючий (особа, присутня в храмі при проведенні богослужіння, кому адресоване повідомлення, передане пророком та прочитане священиком) [1, с. 8]. Щодо світських елементів, то ролі також чітко розподілені, наприклад батьки – організатора свята, присутні – є почесними гостями та майбутніми наставниками, помічниками новоохрещеної дитини.

Взаємозв’язок дій. Тут варто зазначити, що всі дії в межах як релігійного ритуалу так і світської частини взаємопов’язані та доповнюють одна одну. Наприклад, під час виконання безпосередньо ритуалу Хрещення, занурення або обливання кандидата на хрещення, пов’язане з попереднім визнанням віри, оскільки, саме віра дає можливість отримати благодать Святого Духа [10, с. 45-48]. Взаємозв’язок дій в межах світської частини можна пояснити наступним чином: кожен гість вже своєю присутністю на святі засвідчує готовність відповідати за новоохрещену дитину, стати прикладом або надати підтримку. Це зумовлює вибір подарунків саме з релігійної тематики, виголошення промов та побажань, котрі в основному стосуються правильного християнського виховання.

Отже, зважаючи на типові динамічні ознаки, виокремлені під час дослідження лінгвокультурних характеристик релігійного ритуалу Хрещення дитини та світських моментів, присутніх до і після його проведення, він може бути описаний засобами когнітивної семантики за допомогою сценарію. Керуючись розподілом подій такого сценарію, а саме присутністю релігійних (здійснення ритуалу) та світських (приготування та святкування) елементів ми маємо змогу міркувати про два основотворчих сценарія: релігійний та світський, разом реалізованих в межах типової ситуації “Хрещення дитини”.

Подальший розвиток дослідження передбачає виявлення основних структурних частин релігійного та світського сценаріїв. Це потребує залучення поняття фрейму, який на нашу думку, найбільш чітко відображає природу елементів обох сценаріїв. По відношенню до сценарію, фрейм є однією із статичних структур і саме це дозволяє нам зробити певне заземлення динаміки типової ситуації “Хрещення дитини”, оскільки, у більшості випадків, рух спричинений взаємозв’язком її структурних елементів [2, с. 58-59]. Фрейм, як статична структура, у вигляді комбінації слотів, заповнених інформацією формується шляхом комбінаторики пропозицій [11, с. 245; 4, с. 257]. По суті, фрейм можна також охарактеризувати як цілісний набір пропозицій [7, с. 25]. У руслі досліджень А. В. Рудакової поняття фрейм трактується як один із різновидів концепту, що є “об’ємним багатокомпонентним концептом у вигляді “пакету інформації” про певну ситуацію” [9, с. 40].

Ключовим елементом побудови фрейму є різні комбінації пропозицій, котрі, будучи елементарними структурами уявлення знань, мають логічний суб’єкт (цільовий концепт) та логічний предикат (ознака суб’єкта). Пропозиція організована таким чином, що об’єднує незмінний та змінний елементи. Базовим, незмінним є аргумент, а змінним – функція. Пропозицією може бути як суб’єкт, так і предикат [4, с. 257]. Таким чином, у побудові релігійного та світського сценаріїв типової ситуації “Хрещення дитини” можна використовувати універсальний інструментарій, який є обмеженим набором пропозиційних схем, що входять до складу п’яти базових фреймів: предметного, акціонального, посесивного, ідентифікаційного, компаративного [5, с. 5]. Фрейми названі базовими завдяки своїм властивостям демонструвати початкові принципи, узагальнюючі схеми категоризації та організації вербалізованої інформації про навколишній опредмечений світ [6, с. 7]. Зокрема, предметний фрейм можна охарактеризувати як такий, що виконує функцію структуризації інформації про власні буттєві ознаки предметної сутності (ДЕХТО або ДЕЩО). Цей фрейм представлений набором пропозицій єдності ознаки і предмета за допомогою зв’язки *є / існує* (is / exists). Посесивний фрейм характеризується наявністю відносин між узагльненими ролями власник (posessor) “ДЕХТО / ДЕЩО” та власність (posessed) “ДЕХТО / ДЕЩО” і партитативної зв’язки *має (has)*. Будівельним матеріалом для посесивного фрейму є специфікація ролей. До основних схем цього фрейму належить схема партативності, інклюзивності, власності. Ідентифікаційний фрейм складається з двох предметних сутносте ідентифікативу (ДЕХТО / ДЕЩО) та ідентифікатора (ДЕЩО), поєднаних зв’язкою *(is)*. Набір схем передбачає присутність схеми персоніфікації, класифікації та характеризації. Компаративний фрейм виникає на базі ідентифікаційного фрейму та складається зі зв’язки *є як (is as)*, котра є поєднанням компаративу (корелята) як предмета, який порівнюють, та корелята, з яким порівнюють. Будується цей фрейм за допомогою схем: тотожності, схожості, подібності.

Найбільш релевантною для нашої роботи є схема саме акціонального фрейму. Тому, на її описі ми зупинимося більш детально. В основі акціонального фрейму лежить пропозиція, акціональна схема, котра склада-

ється з предмета – агенса та виконуваної ним дії, вираженої дієсловами *діє / робить (does / acts / makes)*. Така схема дає змогу розкрити внутрішню будову фрейму і може виступати у трьох іпостасях: схема стану (при збереженні власної ознаки) / процесу (при зміні власної ознаки агенса), схема дії (при направленій дії агенса на пацієнс), схема каузації (при утворенні агенсом нового предмету, фактативу) [6, с. 8-10]. Кожна схема може бути розширена за рахунок наявності однієї або кількох ролей. Про присутність додаткових ролей свідчить наявність прийменників, зокрема: сирконстант, виступає в якості супровідника, помічника або інструменту, виражається за допомогою прийменника "*з*", наприклад, *діє / робить з*; стимул як намір або причина, виражається за допомогою прийменника "*через*", наприклад, *діє / робить через*; передумова або умова, уступка, виражається за допомогою "*навіть якщо*", наприклад, *діє / робить навіть якщо*; реципієнт як адресат, виражається за допомогою прийменника "*для*", наприклад, *діє / робить для* [3, с. 362-363].

Отже, релігійний ритуал "Хрещення дитини" входить до складу однойменної типової ситуації, яка структурно поділяється на два сценарія, про що свідчать особливості їх наповнення. Релігійний та світський сценарії вміщають окремі елементи у вигляді організації відповідних фреймів. Таким чином, в рамках нашого подальшого дослідження виникатиме певне поєднання когнітивно-семантичного підходу до аналізу типової ситуації

"Хрещення дитини" та елементів фреймової семантики, а саме опис наповнення релігійного та світського сценаріїв за допомогою фреймів.

Структура релігійного сценарію передбачає наявність таких ядерних акціональних фреймів як: *"Привітання / The Greeting", "Представлення кандидатів / Presentation of the candidates", "Зречення / The Decision", "Благословення знаком хреста / Signing with the cross", "Проповідь / Commission", "Отримання запаленої свічки / Giving of a Lighted candle", "Відпуст / The Dismissal", "Процес Хрещення / Process of Baptism"*, до складу якого входять акціональні субфрейми *"Визнання віри / Profession of Faith", "Занурення у воду / Dipping in Water" та "Одягання білого вбрання / Clothing with the white robe"*. На периферії знаходяться такі акціональні фрейми як *"Вступне слово / Introduction", "Спеціальна молитва перед Хрещенням / The Collect", "Молитва над водою / Prayer over the Water", "Визнання віри / Profession of Faith", "Молитва про заступництво / Prayer of Intercession", "Благословляння / The Blessing"*, які вважаються необов'язковими для виконання під час здійснення ритуалу Хрещення. Рішення щодо їх залучення приймається священиком разом з батьками кандидата на Хрещення.

Кістяк світського сценарію становлять три акціональні фрейми – це *"Батьки / Parents", "Хрещені батьки / Godparents", "Гості / Guests"*. Кожен із них має свої акціональні субфрейми, зокрема фрейм *"Батьки / Parents"* об'єднує акціональні субфрейми: "*Вибір хрещених батьків / Choosing godparents", "Вибір гостей / Selecting Guests", "Організаційні моменти / Arrangements"*. До структури акціонального фрейму *"Хрещені батьки / Godparents"* входять такі акціональні субфрейми як: "*Прийняття рішення / Making the Decision*", "*Промови, вірші тости / Speeches, poems, toasts*", "*Подарунки / Presents*", "*Задовільнення вимог / Meeting the Demands*". Акціональний фрейм *"Гості / Guests"* структурується за допомогою 2 акціональних субфреймів "*Промови, вірші, тости / Speeches, poems, toasts*" та "*Подарунки / Presents*".

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розглянувши особливості структурної організації релігійного ритуалу Хрещення дитини, в площині когнітивної семантики ми виокремили два сценарії: релігійний та світський, що лежать в основі типової ситуації "Хрещення дитини". Окрім того, основні характеристики такої ситуації, вказують на навність у ній фреймів, як основного типу внутрішньої організації релігійного та світського сценаріїв. Було встановлено, що кожен сценарій являє собою орему структуру, побудовану за допомогою акціональних фреймів та субфреймів. Це свідчить про складну, багатошарову організацію типової ситуації "Хрещення дитини". Кожен фрейм, як складова релігійного та світського сценаріїв, представляє утворення, організоване за певною схемою, а отже, у разі продовження дослідження, пропонує окреме поле для аналізу в рамках фреймової семантики. Тобто, перспективним у майбутньому є використання отриманих результатів для розвитку, а згодом повного опису внутрішньої структури та аналізу лексичного наповнення кожного із запропонованих фреймів та субфреймів.

Література:

1. Бобырева Е. В. Религиозный дискурс: ценности, жанры, стратегии (на материале православного вероучения) : автореф. дис. на соискание науч. степ. д-ра фил. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Е. В. Бобырева. – Волгоград, 2007. – 38 с.

2. Дунаєвська О. В. Концепт "Хрещення дитини" у Британській лінгвокультурі / Дунаєвська О. В. // Наукові записки. Серія "Філологічна" – Острог : Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2012. – № 29. – С. 57-61.

3. Жаботинская С. А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С. А. Жаботинская // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В. В. Левицького: зб. наук. праць. – Чернівці : Книги XXI, 2008. – С. 357-368.

4. Жаботинская С. А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С. А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – 2009. – Т. 1, № 168. – С. 254-259.

5. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2009(а). – № 848. – С. 3-10.

6. Жаботинская С. А. Ономасиологические модели и событийные схемы / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2009(б). – № 837. – С. 3-14.

7. Панкрац Ю. Г. Пропозициональные структуры и их роль в формировании языковых единиц разных уровней / Панкрац Ю. Г. – Минск – Москва : МГНИИЯ, 1992. – С. 23-38.

8. Попова З. Д. Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Воронежский ГУ, 2000. – 30 с.

9. Рудакова А. В. Когнитология и когнитивна лингвистика / Рудакова А. В. – [2-е вид.]. – Воронеж : “Истоки”, 2004. – 80 с.

10. Duffy E. The Stripping of the Altars: Traditional Religion in England, 1400-1580. L., 1992. – 608 p.

11. Minsky M. The society of mind / Minsky M. – New York et al. : Simon & Schuster, 1988. – 339 p.

12. Christian Initiation [Електронний ресурс]. – pp. 59-102. – Режим доступу : http://www.churchofengland.org/media/1190836/holy%20